

عنوان:

راه های تحکیم روابط زوجین با محوریت معیارهای دینی مطروحه در آثار آیت الله

جوادی آملی (حفظه الله)

تهیه و تنظیم:

خدیجه فولادی دهقی ۱

چکیده:

تحکیم روابط زوجین بر اساس مبانی دینی از جمله مسائلی است که مبتلا به جامعه بوده زیرا ازدواج تنها تأمین نیاز جنسی نیست بلکه شخص باید بتواند به آرامش، تأمین نیازهای جنسی و حیاتی، بقاء نسل، تکمیل شخصیت، تکامل اجتماعی، سلامت و امنیت اجتماعی و تأمین نیازهای روانی خود برسد. آیت الله جوادی آملی (حفظه الله) از جمله علمائی است که در تالیفات خود مسائل اخلاقی را در قالب معیارهای دینی بیان و تاثیر آن را در تحکیم بنیان خانواده به صورت مستدل بیان می دارد. گاهی به دلیل عدم رعایت برخی از رفتارهای به ظاهر بی اهمیت روابط بین زوجین سرد و مشاجراتی بین آنها ایجاد می شود که در برخی موارد انحرافات زن و مرد و یا طلاق عاطفی را در پی دارد. رازداری و مسئولیت پذیری هر یک از زن و مرد، خانه داری زن و کمک کردن مرد به او، آراستگی هر یک از زن و مرد و بسیاری از موارد دیگر هر کدام مانند پایه و ستون عمل می کند که می تواند به استحکام روابط و صمیمیت و از بین رفتن مشاجرات کمک کند. این تحقیق به روش توصیفی کتابخانه ای به راه های تحکیم روابط زوجین با محوریت معیارهای دینی مطروحه در آثار آیت الله جوادی آملی (حفظه الله) می پردازد.

واژگان کلیدی: روابط، زوجین، تحکیم، سبک زندگی، اسلام، جوادی آملی

مقدمه:

همسرمداری مهارتی است که هر یک از زوجین با شناخت نسبی از تفاوت ها ، توانمندی ها، عیوب، ضعف ها، خلق و خوی یکدیگر می توانند به دست بیاورند و در ایجاد آرمشی در زندگی موفق باشند و اسلام دینی کامل و جامع برای تمام بشریت، تمام زمان ها و تمام ابعاد زندگی انسان است و برای زوایا و ابعاد مختلف رفتاری انسان جهت رسیدن به آرامش دنیوی و اخروی دستوراتی در قالب قرآن و احادیث بیان کرده است.

آنچه در زندگی امروز زوج های جوان به دید غفلت نگریسته شده سبک زندگی اسلامی و دستورات اسلام در ایجاد روابط سالم با همسر است که ثمره ی این غفلت مشکلات و جنجال هایی است که زندگی زوجین را به مرز طلاق و فروپاشی رسانده این درحالی است که اسلام جهت تحکیم روابط زوجین در ابعاد رفتاری و اخلاقی اعم از مسئولیت پذیری در خانه و خارج از آن ، رفتار و اخلاق در خلوت و در جمع بودن زوجین، رفتارهای قبل و بعد از ازدواج که دخیل در روابط آنها است؛ راهکار هایی را پیشنهاد داده است.

آنچه در به دست آوردن این مهارت کمک می کند درس گرفتن از سخنان ائمه ی اطهار (علیه السلام) است که علمای دین در کتب خود به صورت روشن و مستدل به بررسی آن می پردازند و آیت الله جوادی آملی (حفظه الله) نیز از جمله علمایی است که به مسائل اخلاقی بر اساس مبانی دینی پرداخته و می توان به صورت مستدل مبانی اخلاقی تاثیر گذار در روابط زوجین را به دست آورد. که محقق سعی می کند در این تحقیق به برخی از این ظرافت ها در ابعاد مختلف دخیل در روابط زوجین بر مبنای آثار آیت الله جوادی آملی (حفظه الله) بپردازد. با موضوع همسر داری، کتاب فراوانی از جمله همسرمداری از ابراهیم امینی، سردلبران از امیرحسین بانکی پورفرد، مهارت های زندگی از حسین خنیفر نوشته شده که هر یک به صورت اجمالی به این موضوع پرداخته اند که می توان راهکارهای مطروحه در این کتب را با معیارهای اخلاقی که آیت الله جوادی آملی در کتب خود آورده است مورد تطبیق و بررسی قرار داد. در این تحقیق، نویسنده سعی کرده به برخی نکات مبتلابه اعم از نکات اخلاقی و کاربردی پرداخته و با موضوع ظرافت های همسر داری مسائل مورد نیاز زوجین جوان که به دلیل بی تجربگی مورد غفلت واقع می شود را با منطق کردن با توصیه های پیامبر (صلی الله علیه و اله) و ائمه اطهار (علیه السلام) با محوریت آثار آیت الله جوادی آملی (حفظه الله) به رشته ی تحریر درآورد.

الف: نیاز انسان به ازدواج:

انسان اجتماعی‌ترین موجودی است که خداوند آفریده و در پرتو همین خصلت است که از تنهایی گریزان است و در هر مرحله از زندگی برای گریز از تنهایی بنا به نیاز روحی خود به دیگران روی می‌آورد. در خردسالی و کودکی نیازمند محبت پدر و مادر است پس در کنار آن‌هاست، در نوجوانی به دلیل شورونشاط سرشار به دنبال هم‌سن‌وسالان خود است و در جوانی به دلیل بلوغ کامل جسمی و نیاز غریزی به جنس مخالف به دنبال همسری است که هم نیاز روحی و تنهایی او مرتفع شود هم نیاز جنسی او پاسخ داده شود و در آیه‌ی ۲۱ سوره‌ی روم قرارداد همسرانی برای انسان از جنس خود او را مایه‌ی آرامش و از نشانه‌های خدا بیان می‌کند.

گاه‌ها داشتن نگاه‌های غیر الهی به ازواج باعث انحراف از هدف اصلی ازدواج شده و دیدگاه مردم را نسبت به ازدواج متفاوت خواهد کرد و بنا به نظر آیت الله جوادی آملی (زید عزه) داشتن نگاه ملکوتی به ازواج و بینش آسمانی به تشکیل خانواده هرگز مرد را وابسته یا آزاد نمی‌بیند وزن را نیز از نگاه ابزاری و وابسته بودن مصون می‌دارد. (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۴۲۵)

ب: ظرفیت‌های همسررداری در جهت تحکیم بنیان خانواده بر مبنای معیارهای اسلامی مطروحه در آثار آیت الله

جوادی آملی (حفظه الله):

اسلام در جهت تحکیم خانواده به مواردی اشاره دارد که توجه به آن از آسیب‌ها و مشکلاتی که در مسیر زندگی وجود دارد می‌کاهد از آن جمله:

۱. مسئولیت‌پذیری:

هر شخص زمانی که از مرحله‌ای به مرحله‌ی دیگری از زندگی خود وارد می‌شود طبیعتاً مسئولیت‌های او نیز متفاوت می‌شود و زمانی که از دوران مجرد و بی مسئولیتی قدم در دوران تأهل می‌گذارد باید بداند مسئولیت یک زندگی و سرپرستی یک خانواده را برعهده گرفته و دریچه‌ای نو به روی او گشوده شده پس می‌بایست سنجیده و مطمئن گام بردارد.

با توجه به اهمیت این مسئله باید دانست که نباید از روی هوس‌های زودگذر و بدون منطق و احساساتی زیر بار ازدواجی رفت که هیچ‌امیدی به سرانجام آن نیست زیرا این زندگی بسان تار عنکبوتی است که با یک نسیم پاره می‌شود؛ پس باید در همان ابتدا با این تعهد و منطق شروع زندگی را بپذیرد که زندگی و ازدواج تنها یک هوس زودگذر دوران مجرد نیست بلکه مسئولیتی است که ازدواج خواسته یا ناخواسته آن را به دنبال دارد؛ زیرا که مسئولیت‌پذیری نوعی اطمینان خاطر به همراه دارد و از راه‌های کاهش صدمات زندگی زناشویی است.

در آیات قرآن وظایف زن و مرد مشخص است و این نشان مسئولیت هر یک از زن و مرد در قبال خانواده است؛ تا در سایه‌ی عمل آنها خانواده‌ای سالم و نمونه تشکیل گردد و نکاح زن و مرد از دید اسلام از سنخ اجتماع نر و ماده که در بین حیوانات نیز دیده می‌شود نیست و ملاک در ازدواج عواطف انسانی است نه غرایز حیوانی. (همان، ۱۳۹۷، ص ۱۳۸)

۲. داشتن شناخت کافی از همسر خود:

همسران لباس یکدیگرند پس باید قبل از ازدواج دقت کافی در انتخاب صورت پذیرد و پس از ازدواج چشمها را بست و همچون لباس پوشاننده عیوب، حافظ آبرو، مایه آرامش و نگهبان هم باشند و با داشتن رابطه ی تنگاتنگ مانع رهیایی بیگانه فتنه گر به درون زندگی خود شد. (همان، ۱۳۹۷، ج ۹، ص ۴۴۶) داشتن چنین رابطه ای در گروه شناخت از یکدیگر است وقتی مسئله ی شناخت مطرح می شود؛ صرفاً شناختی که منجر به ازدواج می شود نیست، شناختی که باعث استحکام زندگی می شود؛ یعنی می بایست از لحاظ روان شناسی همسر خود را مورد بررسی قرارداد و نوعی شناخت از روحیات او به دست آورد و برخی اتفاق های مهم زندگی او را به خاطر سپرد مثلاً:

۱. تاریخ تولد او چه زمانی است؟

۲. مهم ترین، تلخ ترین و شیرین ترین اتفاق زندگی او چیست؟

۳. بهترین چیزی که می توان به او هدیه داد چیست؟

۴. چه کسی در بین خانواده بیشترین تأثیرگذاری را دارد و با چه کسی رفت و آمد بیشتری دارد؟

با شناخت از روحیات او می توان دانست که حتی یک هدیه ی کم ارزش یا یک سخن نیکو نیز اگر از روی علاقه باشد و متناسب با روحیات او باشد می تواند زیباترین لحظه ی زندگی او را بیافریند. (خنیف، پور حسینی، ۱۳۸۸ ص ۲۰۸)

۳. داشتن حسن ظن:

انسان نباید به دیگران سوء ظن داشته باشد، ولی باید نسبت به خود سوء ظن داشته باشد. سوء ظن به خود باعث می شود انسان به خود گمان بد داشته باشد خود را در معرض خطا و خلاف می داند و از این رو خود کارهای خود را در فورا حمل بر صحت نمی کند بلکه می کوشد با ترازوی خداوند آن را ارزیابی کند. (جوادی آملی، ۱۳۷۹، ص ۴۷) و این حس در زندگی مشترک بسیار مهم است و سوء ظن دروغ، حسد، بی اعتمادی، بی مهری و... را به همراه ندارد شخصی که دچار سوء ظن است شک و دودلی تمام وجود او را فرا خواهد گرفت و همیشه دغدغه این را دارد که مبدا همسر به من خیانت کند. در روایات به صورت عام به خوش بینی اشاره کرده مانند روایتی از امام علی (علیه السلام) که خوش بینی را مایه ی آسایش دل و سلامت دین میداند. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۳، ص ۳۵۲) و به صورت خاص نیز از تهمت زدن به همسر و سوء ظن به او نهی می کند، در روایتی امام صادق (علیه السلام) از تهمت به زنان منع می کند؛ زیرا در این کار پشیمانی طولانی و کیفر سختی خواهد بود. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۵، ص ۲۵۱)

برای اینکه این رذیله در وجود انسان از بین برود باید منشأ وجود آن را مورد جستجو قرارداد؛ به دلیل اهمیت این مسئله در زندگی به برخی از عوامل ایجادکننده ی آن در زندگی پرداخته می شود:

الف: بی بندوباری: گاهی به نظر می رسد که زن و شوهر در معاشرت های اجتماعی مراقبت لازم را انجام نمی دهند. سخنانشان، اظهارنظرها و برخوردهای اجتماعی به گونه ای است که آن ها را در نظر دیگران و همسر بی تعهد و بی بند و بار جلوه می دهد هرچند ظاهراً مخالفتی با این رفتار همسر ندارند اما در آینده این کینه بروز می کند و تبدیل به سوء ظن می شود.

هر چیزی معین و مشخص است از آن جمله معاشرت‌ها و آمودشدها که دارای ضوابط خاصی است. هر کس حق ندارد با هر فردی آمودشد، بگویند و بالاخره معاشرت داشته باشد و حق ندارد با هرکسی شوخی کند زیرا که بخش قابل توجهی از اختلاف زوجین به همین دلیل است.

اینکه زن و شوهر باید خود را برای یکدیگر آرایش کنند امری است که به آن تأکید شده اما این هم خطاست که زن یا شوهری راه جلف و سبک‌سری در پیش گیرد و ب صورت شیء بی‌روحی بازیچه‌ی دیگران قرار گیرد.

برخی از زن و شوهرها در عین بزرگ‌سالی به دنبال هوس‌های بچه‌گانه‌ی خویشانند مانند دوران مجرد خود به عشوه‌گری و تنازی می‌پردازند حتی در این امر کار را به بی‌بند باری می‌کشاند که این امر در برخی موارد باعث بددلی و درگیری می‌شود. (قائمی، ۱۳۶۲، ص ۶۸) اسلام بر این عقیده است که ازدواج تنظیم‌کننده‌ی روابط جنسی است؛ همچنین در کنار اهمیت به روابط جنسی انسان‌ها را وادار می‌کند که احساسات پست شهوانی خود را پالایش کنند. هوسرانی‌ها و بی توجهی به برخی مسائل و دستورات اسلامی باعث به هم خوردن روابط گرم زن و مرد می‌شود از جمله شوخی و ارتباط با نامحرم در قالب لمس کردن، دست دادن، سخن گفتن در حد افراط و بدون ضرورت، خلوت کردن با محرم و به‌طور کلی داشتن دوست‌دختر و دوست‌پسر نشان از بی تعهدی زوجین به یکدیگر و ناشی از هوسرانی‌هایی است که در اکثر موارد در پی عادت دوران مجرد به این مسائل است غافل از اینکه در دوران مجرد هرچند گناهکار است اما تنها شخص متعهد به خود بوده و بعد از ازدواج در قبال فردی که با او ازدواج کرده نیز متعهد است و می‌بایست این گونه رفتارهای هوس بازانه را کنار گذارد.

در اهمیت این مسئله از پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله) نقل شده است: هر کس با زن نامحرمی دست دهد روز قیامت با دست غل شده به گردن محسور شود، سپس امر شود او را به آتش برند؛ و هر کس با زنی نامحرم شوخی و مزاح و عشق‌بازی کند، بهر کلمه‌ای که با او در دنیا گفتگو کرده هزار سال در آتش دوزخ او را زندانی کنند اگر آن زن خود را با رضایت در اختیار وی قرار دهد و مرد او را در آغوش کشد یا ببوسد یا با او نزدیکی کند بدون وجه شرعی یا اینکه شوخی کند تا آنکه مرد از او کام گیرد بر آن زن همان گناه و کیفر باشد که بر مرد است و در صورت عدم رضایت زن و اجبار مرد به کام گیری به هر نحو گناه هر دو بر مرد است و دو عقوبت خواهد دید. (ابن بابویه، ۱۳۸۲، ص ۶۴۹)

۱۷. روابط زناشویی:

آنچه سلامت بهداشت روانی زن و شوهر را تأمین می‌کند داشتن روابط جنسی صحیح است. این نیازی است طبیعی که در نهاد همه‌ی انسان‌ها قرار داده شده است. خودداری از آنچه خداوند برای بشریت حلال قرار داده عارضه آفرین است برخی از زنان و شوهران جوان هستند که به این امر، سرد و بی علاقه‌اند و به دلیل عوامل زیستی یا روانی به این کار پس از ازدواج تن در نمی‌دهند که قطعاً نوعی خطا و اشتباه است و موجب تیرگی روابط خواهد شد. اگر طرز فکرشان به راین اساس باشد گناهکارند و نه تنها باعث به خطر افتادن بهره‌ی مشروع همسر خویشانند بلکه زندگی حتی به کام خودشان هم تلخ و ناگوار خواهد بود و عوامل ناراحتی جسمی و روانی را نیز برای او پدید خواهد آورد.

فایده‌ی شهوت جنسی در کنار تداوم نسل انسان، این است که لذت این دنیا را با لذت آخرت مقایسه می‌کند زیرا که لذت آمیزش اگر ادامه یابد بالاترین لذت‌های جسمانی خواهد بود همان‌طور که رنج و درد آتش بزرگ‌ترین درد جسمانی خواه بود. (مکارم، ۱۳۷۸، ص ۲۲۱) در همین رابطه امام صادق (علیه‌السلام) از یاران خود سوال کردند: چه چیز از همه لذت‌بخش‌تر است؟ عرض کردند: همه‌چیز. فرمودند: لذت‌بخش‌ترین چیزها نزدیکی با زنان است. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۲۴۵)

دوری کردن از روابط جنسی به هر دلیل که باشد در ایجاد اختلافات بین آن‌ها مؤثر است؛ برخی از زن و شوهرها از روابط جنسی و نیاز طرف مقابل به این مسئله سوءاستفاده می‌کنند و برای رسیدن به اهداف و خواسته‌های خود بهره می‌برند و از این مسئله در مقابل همسر خود به‌عنوان یک برگ برنده استفاده می‌کنند و یا اینکه با کوچک‌ترین مشکل یا مشاجره از تمکین و پاسخ دادن به نیاز همسر خود سرباز زده و به‌عنوان یک وسیله برای تنبیه همسر خود استفاده می‌کنند؛ باید دانست که این مسئله نه‌تنها برگ برنده یا وسیله‌ی تنبیه طرف مقابل نمی‌شود بلکه باعث دلسرد شدن هر یک از زوجین نسبت به دیگری و انحراف آن‌ها شده و زوجین سعی می‌کنند برای برآورده شدن نیاز خود به‌خود ارضائی یا روابط نامشروع رو بیاورند.

اما اگر زن و شوهر حتی در مواقع اختلافات و مشاجرات خانوادگی به بهترین نحو با همسر خود مدارا کرده و تمکین را به نحو احسن داشته باشند، این توجه و عمل آن‌ها در برآوردن نیاز جنسی می‌تواند بهترین راه‌حل برای حل اختلافات آن‌ها باشد.

نکته دیگر در مورد روابط زناشویی این است که زوجین باید روابط جنسی برای آن‌ها همیشه تازگی داشته باشد؛ پوشیدن لباس خواب‌های جدید، ایجاد فضای جدید روابط یا... می‌تواند به این مسئله کمک کند. اتاق خواب باید همیشه محل امن آرامش آن‌ها باشد، اتاق خواب نباید تبدیل به میز محاکمه طرفین و یا بیان مسائل و مشکلات زندگی باشد.

با توجه به تمام نکات در اهمیت روابط جنسی نباید فراموش کرد که هدف از ازدواج تشکیل کانون گرم خانواده بقای نسل و تامین آرامش مورد نیاز زن و شوهر است؛ نه صرف کامجویی و اطفای شهوت، بلکه لذات زودگذر جنسی مزد زحمات زن و شوهر در این راه است؛ نه هدف. (جوادی آملی، ۱۳۹۷، ج ۹، ص ۴۴۷)

نتیجه‌گیری

ازدواج تنها در داشتن روابط جنسی خلاصه نمی‌شود بلکه آرامش، آسایش، کمال فردی و اجتماعی و تولید نسل مهم‌ترین امور در کنار داشتن روابط جنسی است. عدم توجه به برخی از رفتارهایی که به‌ظاهر بی‌اهمیت یا کم‌اهمیت در روابط زوجین امروزه که تبعات جبران‌ناپذیری از جمله طلاق عاطفی یا انحرافات زوجین را به همراه دارد؛ که با کمی دقت در رعایت این امور و عمل به دستوراتی که خداوند بیان فرموده می‌توان از شدت این اختلافات کاسته و زندگی گرم و صمیمی، به‌دور از مشاجرات داشت.

اولین گام پذیرفتن این مسئله است که ازدواج یک‌هوا و هوس گذرا نیست؛ ازدواج یک مسئولیت است مسئولیت و تعهد در قبال یک زندگی که مهم‌ترین رسالت آن تولید نسل و رسیدن به آرامش است پس باید آگاهانه شریک زندگی خود را انتخاب کرد و شناخت کافی در مورد روحیات او در مسیر زندگی به دست آورد. می‌بایست به همسر و شریک زندگی که خود انتخاب کرده حسن ظن داشت و در زندگی رازدار بود؛ نباید حرف‌های خانه از دژ محکم خانه خارج شود؛ در هنگام تذکر به همسر می‌بایست حرمت او حفظ‌شده و در تذکر دادن شئون اخلاقی رعایت گردد. نباید به دنبال عیب‌جویی از همسر خود بود و در زمان انتقاد یا اختلافات قهر کردن بی‌دلیل با همسر باعث دورتر شدن از او شده و سردی روابط را به دنبال دارد. از جمله مواردی که روابط را گرم‌تر می‌کند این است که هرچند اشتغال زن در بیرون از منزل نهی نشده اما خانه‌داری زن مورد سفارش قرار گرفته و کمک کردن مرد در این امور بر گرم شدن روابط می‌افزاید؛ نباید فراموش کرد که زن نیاز به حضور مرد در خانه دارد پس بالتبع حضور او در مواقع بیکاری در منزل و وقت گذاشتن برای همسر به معنای اشتیاق به در کنار او بودن است وزن نیز نباید استقبال از شوهر هنگام ورود و بدرقه او هنگام خروج از منزل را فراموش کند. دوری از بی‌بندوباری زوجین باعث سرد شدن و بالا رفتن مشاجرات در بین زوجین می‌شود می‌بایست بعد از ازدواج حد و حدود ارتباط با نامحرم رعایت گردد. آراستگی زن و مرد و داشتن روابط جنسی مناسب و خوب از مسائلی است که اگر رعایت نگردد؛ می‌تواند بسیاری از انحرافات زوجین باشد زیرا زمانی که زن و مرد در خانه ارضاء نشوند در بیرون از خانه به دنبال ارضاء کردن خود می‌گردند و همین مسئله باعث ایجاد روابط نامشروع می‌شود. رعایت کردن همه مواردی که بیان شد می‌تواند در بیشتر موارد از مشاجرات بین زوجین کاسته و تلخی روابط را به شیرینی بدل کند در صورتی که اکثر زن و شوهران جوان به آن بی‌اهمیت بوده و از این روابط در زندگی مدرن غافل هستند.

فهرست منابع

❖ قران کریم

❖ نهج البلاغه

۱. امینی، ابراهیم، (۱۳۷۸)، همسر داری، چاپ ۲۹، قم، موسسه‌ی بوستان کتاب.
۲. ابن بابویه، محمد ابن علی، (۱۳۲۸)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ترجمه صادق حسن‌زاده، چاپ اول، تهران، ارمغان طوبی.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۶)، من لا یحضره الفقیه، ترجمه علی‌اکبر غفاری، ج ۵، چاپ ۱، تهران، نشر صدوق.
۴. ابن بابویه، محمد ابن علی، (۱۴۱۳)، من لا یحضره الفقیه، مصحح علی‌اکبر غفاری، ج ۳، ۴، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه‌ی

مدرسین حوزه‌ی علمیه قم.

۵. ابن بابویه، محمد ابن علی، (۱۳۷۶)، الا مالی (للسدوق)، چاپ ششم، تهران، کتابچی.
۶. ابن شعبه، حسن بن علی، تحف العقول، چاپ اول، ترجمه حسن‌زاده، قم، آل علی علیه‌السلام - قم.
۷. ابن شعبه، حسن بن علی، (۱۳۸۱)، تحف العقول، چاپ اول، ترجمه: بهراد جعفری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۸. بانکی پورفررد، (۱۳۹۲)، امیرحسین، سر دلبران، چاپ هفتم، اصفهان، نشر حدیث راه عشق.
۹. پژوهشکده‌ی تحقیقات اسلامی، (۱۳۸۹)، شرح صدر، چاپ اول، قم، انتشارات زمزم.
۱۰. تحریری، محمدباقر، (۱۳۹۰)، عروج عقل، ج ۱، تهران، نشر شیرین.
۱۱. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۱)، زن در آئینه‌ی جمال و جلال، ششم، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۱۲. -----، (۱۳۸۹)، معاد در قرآن، ج ۴، دوازدهم، قم، نشر اسراء.
۱۳. -----، (۱۳۹۵)، صورت و سیرت انسان در قرآن، دهم، قم، اسراء.
۱۴. -----، (۱۳۹۷)، هدایت در قرآن، هفتم، قم، اسراء.
۱۵. -----، (۱۳۸۶)، سرچشمه اندیشه، ج ۲، سوم، قم، اسراء.
۱۶. -----، (۱۳۹۸)، ادب فنای مقربان، ج ۵، ۴، ششم، قم، اسراء.
۱۷. -----، (۱۳۹۷)، تفسیر تسنیم، ج ۹، ۱۷، ۱۸، سیزدهم، قم، اسراء.
۱۸. -----، (۱۳۷۸)، مراحل اخلاق در قرآن، سوم، قم، اسراء.
۱۹. حر عاملی، محمد ابن حسن، (۱۳۷۸)، وسائل الشیعه، ج ۷، قم، نشر ذو القربی.
۲۰. حر عاملی، محمد ابن حسن، (۱۰۹)، وسائل الشیعه، ج ۲۰، چاپ اول، قم، موسسه‌ی آل البيت علیهم‌السلام.
۲۱. حسین زاده، علی، (۱۳۸۷)، همسران سازگار، تهران، موسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۲۲. حر عاملی، محمد ابن حسن، (۱۳۷۸)، وسائل الشیعه، ج ۷، قم، نشر ذو القربی.
۲۳. خنفر، حسین، (۱۳۸۸)، مژده، مهارت‌های زندگی، قم، نشر هاجر.
۲۴. زیبایی نژاد، (۱۳۸۴)، محمدرضا، محمدتقی، سبحانی، درآمدی بر شخصیت زن در اسلام، قم، نشر دارالشفاء.
۲۵. شیر، عبدالله، (۱۳۸۰)، کتاب الاخلاق، چاپ ششم، ترجمه، محمدرضا جباران، قم، نشر هجرت.
۲۶. فقیهی، علی‌نقی، (۱۳۹۱)، تربیت جنسی، قم، نشر دار الحدیث.
۲۷. قمی، عباس، (۱۳۹۱)، سفینه‌البحار، ج ۳ مشهد، نشر استان قدس.

۲۸. قائمی، علی، (۱۳۷۸)، خانواده و مسائل همسران جوان، چاپ دوم، تهران، نشر شفق.
۲۹. گاردنر، ویلیام، (۱۳۸۷)، جنگ علیه خانواده، چاپ دوم، ترجمه معصومه محمدی، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
۳۰. مکارم شیرازی، ناصر و همکاری جمعی از فضلا، (۱۳۷۸)، اخلاق در قرآن، ج ۲، قم، موسسه تفسیر قرآن کریم.
۳۱. مظاهری، حسین، (۱۳۹۱)، محدوده‌ی پرواز انسان، چاپ اول، قم، انتشارات مرکز مدیریت حوزه‌ی علمیه.
۳۲. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳)، بحار الانوار، چاپ دوم، ج ۱۵، ج ۷۲، ج ۱۰۰، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
۳۳. مجلسی، محمدباقر، (۱۳۶۴)، بحار الانوار، چاپ اول، ترجمه: موسوی همدانی، ج ۱، تهران، کتابخانه مسجد ولی‌عصر.
۳۴. محمدی ری‌شهری، محمد، (۱۳۸۷)، منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی قم، دارالحديث.
۳۵. محمدی ری‌شهری، میزان الحکمه، ج ۲ و ۶، قم، دارالحديث.
۳۶. محمدی ری‌شهری، محمد، (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده، قم، نشر دارالحديث.
۳۷. نوروزی، محمد، آسیب‌شناسی رفتاری انسان از دیدگاه قرآن، چاپ اول، قم، نشر موسسه‌ی بوستان کتاب.
۳۸. ورام بن أبی فراس، مسعود بن عیسی، (۱۴۱۰)، تنبيه الخواطر و نزهة النواظر المعروف به مجموعه ورام، ج ۲، چاپ اول، قم مکتبه فقیه.